

ELS DARRERS 25 VOLUMS DE L'ASSOCIACIÓ D'ESTUDIS REUSENCES

El panorama editorial a Catalunya ha conegut els darrers vint anys una allau espectacular de publicacions històriques de temàtica comarcal i local, en general fetes amb rigor, nascudes amb una decidida i lloable voluntat de contribuir a recuperar i a bastir elements per fer possible una autèntica història global catalana, uns estudis on l'expressió local i comarcal no fa referència, com en els elaborats anteriorment, a l'ambició, sinó a l'àmbit escollit per fer l'anàlisi dels fenòmens.

Aquestes edicions, impulsades per centres d'estudis, ateneus o institucions político-econòmiques, són, en la immensa majoria, editorials de creació o recuperació relativament recent, algunes amb dificultats per mantenir l'interès i la qualitat i, en definitiva, amb devenir o fortuna desiguals. En aquest panorama cal destacar, per la solidesa i el prestigi, l'Associació d'Estudis Reusencs, que acaba de publicar el volum 75 de la seva col·lecció «Edicions Rosa de Reus», quantitat respectable i insòlita fora de la cleda barcelonina. L'efemèride en justifica el balanç.¹ L'A. d'E.R. ofereix, des del 1952, una producció suggerent i variada, una interessant visió sobre els aspectes més destacats de la vida i de les actuacions de la gent del Camp, sense eufòries momentànies ni improvisacions. L'Associació pretén nodrir i difondre la cultura amb aportacions erudites, salvar documentació o recuperar textos. No tots els llibres tenen un valor equiparable, ni tampoc poden interessar ni convèncer de la mateixa manera un públic divers i dispers, però, en general, la seva lectura no deixa de ser suggerent tant per als lectors encuriosits com per als erudits a la recerca d'aportacions prèvies o complementàries per als seus estudis.

Des de l'any 1976 fins al 1989 han estat editats vint-i-cinc volums, una breu anàlisi dels quals s'intenta fer en aquest article com a mostra significativa i també perquè són els únics que es troben a l'abast, ja que no hi ha reedicions i els títols anteriors estan exhaurits a causa de les característiques de l'Associació, que edita per als seus subscriptors amb un petit marge per a la venda al públic. I perquè els darrers 25 volums mantenen voluntàriament una línia molt més rigorosa i del tot integrada en el que habitualment es denomina història acadèmica o científica, amb molt poques excepcions, que després s'esmenten.

Fonts històriques

Sovint la migradesa de testimonis directes imposa notables limitacions a tots aquells que es volen encarar a una anàlisi aprofundida del passat i els constreu a utilitzar tan sols les fonts oficials i periodístiques, aquestes darreres sovint escasses o parcials segons l'època. El *Manifiesto y breve bosquejo de la vida política del joven reusense Jaime Llord escrita por él mismo*, 74 ps., és l'únic text amb voluntat plena

1. Per a un coneixement més ampli de les vicissituds històriques i el catàleg fins al núm. 62, vid. A. MANENT, *La col·lecció «Rosa de Reus»*, extret d'«*Estudis de Literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*», II. Altres detalls, a Ramon Amigó, *El volum vint-i-cinquè de les Edicions Rosa de Reus*, «Serra d'Or», 8 (agost 1961), i Pere ANGUERA, *L'Associació d'estudis reusencs*, «Avui» (7-1-1981).

de testimoniatge polític per al segle XIX reusenc. Fou publicat originàriament el 1841 i l'A. d'E.R. en va fer la reedició en facsímil el 1989. El llibre, escrit en un castellà grinyoladís, és un pamflet breu, apassionat i incisiu, amb components, sens dubte, de libel. Es tracta d'un al·legat justificatiu de l'actuació de l'autor dins els rengles dels liberals exaltats i una abrandada escomesa contra els moderats. La descontextualització esdevé un problema per a la seva lectura, problema que pot resoldre el lector interessat amb la consulta d'un altre llibre de la col·lecció: A. Pons i Anguera, *Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parages de Cataluña*, amb edició i notes a cura de Pere Anguera (1988, 249 ps.). Aquest dietari, que comprèn notícies des del 1856, és una important font testimonial per al coneixement de la primera meitat del segle XIX al Camp de Tarragona, especialment per a l'actuació reusenca. L'edició s'enriqueix i es completa, ultrapassant la importància del text base, amb un apartat de notes, provinents dels llibres d'actes municipals reusencs, dels pocs periòdics coetanis, dels pamflets de l'època, dels apunts inèdits de Manuel Freixa i, especialment, de les cartes trameses per Josep Cirera, i altres membres de la companyia de Calaf, als seus principals. Aquesta correspondència equival, de fet, a un segon dietari que permet seguir les vicissituds polítiques i militars, sobretot de la primera carlinada, en una bona part de la Catalunya meridional. El llibre aplega una documentació, majoritàriament desconeguda i provinent d'arxius particulars, fonamental per refer la història de les turbulències de les primeres dècades del vuit-cents.

La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa segons el foratge de 1496 (1987, 316 ps.), de Josep Iglésies, on l'autor manté l'esquema dels seus treballs anteriors dedicats a l'estudi de censos i fogatges dels segles XVI i XVIII. L'estudi introductorí constitueix una lectura crítica de les dades de les vegueries de Tarragona, Tortosa i Montblanc contingudes al document, mentre que la reproducció del document resulta una font de primera mà per a tothom qui estigui interessat en estudis demogràfics, onomàstics, sociològics o d'història local de les comarques que comprèn. Un interès menor ofereix l'esquemàtica edició de *Les ordinacions d'Almoster*, amb nota preliminar, text, anotació i cloenda a càrrec de X. Fort i Bufill (1986, 37 ps.).

Història política i econòmica

Pere Anguera, amb *La burgesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868* (1980, 241 ps.), aporta una de les primeres monografies dedicades a la recerca històrica del segle XIX reusenc i és la primera on s'analitza d'una manera científica, impecable metodològicament, els precedents, l'actuació i les repercussions de l'anomenada Revolució de Setembre. A banda els fets polítics, s'hi ofereix l'estudi de l'economia en un dels seus moments més esponerosos (Banc de Reus, fàbrica de gas, construcció de la xarxa ferroviària...) i dels nuclis polítics que la potenciaren. I una anàlisi sobre l'ús polític de les llengües (catalana/espanyola) que ignoren, o no inclouen, altres estudis sobre la mateixa època. Una part d'aquests elements són represos i ampliat pel mateix Pere Anguera a *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp, 1808-1868* (1983, 189 ps.). A través de les dades fornides per documents molt diversos, actes municipals, periòdics, memòries privades, documents econòmics, literatura popular, informes polítics, pamflets..., juntament amb una extensa i

completa bibliografia, analitza l'evolució del comportament polític i de la ideologia que el sustentava i/o l'impulsava, a Reus i a d'altres localitats del Baix Camp, tot encaixant el resultat amb les actituds de Catalunya i de la resta de l'estat. A l'anàlisi destaca d'una manera especial l'enfrontament entre la ciutat i el seu rerapaís rural: mentre que Reus s'anava definint per la seva postura liberal i progressista als pobles hi triomfaven les revoltes de caire extern conservador i reaccionari. El període analitzat, de la Guerra del Francès a la revolució del 1868, enllaça amb *La burgesia reformista*. L'apartat sobre la minoritat d'Isabell II representa una aportació al coneixement d'un període poc estudiat i mal conegut a Catalunya. Anguera completa el cicle amb *Propaganda política i processos electorals al Baix Camp: 1869-1873* (1985, 259 ps.). Treball d'estasiologia sobre el Sexenni Democràtic, elaborat aprofitant al màxim les fonts existents. L'interès del període està en el fet que, per primera vegada, se celebren eleccions utilitzant el sufragi universal i els partits elaboren propostes concretes, fan propaganda i s'enfronten dialècticament. I s'hi desenvolupa amb força el moviment associatiu de la classe obrera catalana. Una ciutat com Reus, que tenia una burgesia activa i un protagonisme destacat en la vida pública, amb una ideologia predominantment castelarista, és significativa per tal d'analitzar en detall com intervingué, i amb quins resultats, en els mecanismes polítics que havia creat, i com es descabdellà el conflicte intern per la direcció del pacte amb els sectors populars, des de la bona entesa fins a la ruptura violenta. Reus i el seu rerapaís constitueixen un bon exemple de la nova societat i les hipòtesis i les conclusions de l'autor poden ser fàcilment extrapolables a altres indrets de Catalunya.

Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1986, 214 ps.), de Jordi Andreu, és un estudi sobre les transformacions de la societat reusenca a cavall dels segles XVIII i XIX. L'obra, centrada en l'anàlisi dels aspectes econòmics i socials, ens mostra una ciutat dinàmica, activa i vigorosa, però també plena de contradiccions, que esclataren durant les primeres dècades del segle XIX en forma de conflictes socials, polítics i ideològics. L'hegemonia social i econòmica de comerciants i industrials, la marginació de la pagesia, la fallida dels gremis i la proletarització a les noves fàbriques de teixits de jornalers, petits propietaris agrícoles i artesans, la lluita aferriada i de vegades patètica de les classes dirigents locals per mantenir la seva preponderància econòmica a nivell regional, la càrrega dels impostos per a les butxaques migrades de les classes populars o les peripècies d'una hisenda municipal crònicament deficitària són alguns dels eixos definidors de la vida dels reusencs a les acaballes de l'antic règim o, si es vol, a l'inici de la societat burgesa i capitalista.

E. Gort i Juanpere, a *Reus i el Camp durant la guerra civil 1462-1472* (1984, 183 ps.), presenten d'una manera positivista, evitant els tòpics romàntics, el que va significar la revolta catalana contra Joan II en el seu ressò a l'el seu veïnatge. Hi són analitzades tant les facècies bèl·liques com la visió que tenien els coetanis dels fets i dels mòbils. Anant més enllà de l'anècdota, Gort reconstrueix la forma de ser del Reus medieval i ens descriu el comportament concret de la vila i els seus estaments en un moment de forta convulsió social.

Robert Vallverdú, a *El suport de la milícia nacional a la revolució burgesa a Reus, 1793-1876* (2 volums, 1989, 598 ps.), presenta un estudi pioner a Catalunya sobre el paper que desenvolupà aquesta estructura paramilitar burgesa, al llarg del segle XIX, en la seva voluntat d'impulsar i defensar la transformació del règim polític espanyol des del model autocràtic fins a un liberalisme respectuós amb la propietat i els

principis formals de la democràcia. Fonamentat en el model que dissenya la realitat reusenca, l'autor va seguint l'evolució del cos armat al llarg dels diferents períodes de llibertat vuitcentista, mentre en dóna a conèixer la legislació general en què s'empara, el ressò ideològic ciutadà, la seva doble composició —una força de xoc essencialment proletària i popular i un nucli dirigent reforçat per uns escamots, gairebé figuratius, d'*élite*—, i el paper que va tenir en defensa del model polític antiabsolutista. A l'obra no s'hi troba l'anàlisi de les actuacions bèl·liques (no era la pretensió de l'autor), sinó un detallat estudi sociològic dels components de la milícia, el marc en què actuà i el paper que hi feren les diverses classes socials.

Catalanisme polític

Jordi Tous, a *La formació del catalanisme polític a Reus. «Lo Somatent», 1886-1903* (1987, 327 ps.), estudia «Lo Somatent», el primer diari redactat íntegrament en català que es va publicar fora de Barcelona i un dels que aconseguí més llarga durada. El diari és una anella fonamental per conèixer la difusió del primer catalanisme polític burgès vertebrat, ideològicament conservador, no tan sols per al cas de Reus, sinó també per constatar el seu desenvolupament de manera global fora de Barcelona. Al voltant de «Lo Somatent» s'estructurà el nucli catalanista més vital del Reus finisecular, que va impulsar l'entrada del catalanisme a les conteses polítiques, tot i escudar-se darrere l'apartidisme polític, contradicció que superaven amb referències a l'administració. L'autor del llibre ressegueix l'evolució externa del diari i el seu procés ideològic. L'absolut desconeixement del tema i, alhora, el seu interès justifiquen la voluntat detallista i l'amplitud de les citacions que forneixen tot de materials, fins ara desconeguts.

L'ombra de l'estel blanc (1989, 173 ps.) aplega set treballs de Pere Anguera sobre la incidència del catalanisme polític a Reus i la participació dels reusencs en la seva elaboració i difusió: «La consciència nacional a Reus als segles XIX i XX» és un ric repertori de notícies que van des de la decadència fins al 1938, amb la recuperació de múltiples pistes d'actuacions o formulacions de pensament, en la seva majoria desconegudes fins ara, que evidencien la persistència constant de la reivindicació política catalana a Reus, tot i que sovint siguin, amb escasses excepcions, constatacions molt més properes al regionalisme que no pas de nacionalisme estricte. «La formació de la consciència nacional a Reus» és un resum valoratiu del nivell ideològic assumit en el catalanisme fins al començament d'aquest segle. Els altres cinc treballs que completen el llibre són aprofundiments laterals sobre personalitats o grups concrets; el renaixentista Antoni de Bofarull, l'anarquista Joan Montseny (Federico Urales), Joaquim Santasusagna, el més destacat ideòleg nacionalista reusenc, els grups catalanistes finiseculars o el setmanari de guerra (1937-1938) «Estat Català».

Història literària

El llibre de J. Santasusagna, *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900* (1982, 426 ps.), reedició de l'obra publicada en edició privada el 1949

(1953), que a primer cop d'ull es catalogaria com de crítica literària, conté un rerafons que el configura com una obra d'història ideològica, plena de dades d'interès, que testimonia la fidelitat a la llengua i al país dels autors renaixentistes nascuts o fets a Reus, dels quals fa la biografia, en judica l'obra i en recull la bibliografia, bandejant la seva producció no catalana. No és, però, una nòmina esquemàtica d'autors i obres, sinó una recerca que abasta tant la vida com l'obra dels autors sense oblidar el context on aquelles vides es van desenvolupar i on aquelles obres es van produir. És una obra de ressons positivistes i poc embadocada davant els biografiats.

Magí Sunyer, a *Els marginats socials en la literatura del grup modernista de Reus* (1984, 214 ps.), ofereix una anàlisi de la ideologia i de les actituds del denominat «Grup de ca l'Aladern», cenacle modernista de Reus, de les seves realitzacions i de les seves propostes, seguint el decurs vital i artístic d'aquests homes un per un, tot i que l'eix fonamental giri entorn de Josep Aladern, pseudònim de Cosme Vidal, autèntic impulsor i protagonista de la colla. Els personatges que formaven part d'aquest col·lectiu (com diríem ara) representen un microcosmos que conté tots els elements que van modelar el moviment renovador de les lletres catalanes de les darreries del segle dinou. El llibre es basa en la lectura, atenta i crítica, dels diversos volums publicats pels modernistes reusencs, així com de les seves col·laboracions a la premsa. L'interès del llibre és reblat per la publicació, en forma d'apèndix, d'un exhaustiu repertori dels llibres i articles publicats pels components del grup en la seva etapa reusenca, en el període 1891-1911.

Jordi Ginebra presenta a *Antoni de Bofarull i la Renaixença* (1988, 313 ps.) un detallat estudi de la vida i l'obra del eminent polígraf, alhora que descobreix les claus culturals i històriques per a la comprensió i l'anàlisi de la seva labor global i, conseqüentment, per a la valoració i la documentació generals del moviment de la Renaixença. El llibre omple un buit bibliogràfic incomprendible desatès fins ara, en situar-lo en el lloc de preeminència que li correspon. Escriptor prolífic, autor de la primera novel·la moderna en català, compilador de la primera antologia de la poesia renaixentista, impulsor de la restauració dels Jocs Florals, dels quals va ser el primer secretari, capdavanter d'una de les escoles gramaticals de la Renaixença, reivindicador de la personalitat històrica, cultural i política de Catalunya, la seva trajectòria vital i la seva obra representen una síntesi completa de les realitzacions i dels problemes del procés de redreçament lingüístic i nacional català del segle XIX.

Toponímia i onomàstica

La investigació toponímica destaca al Camp de Tarragona per la qualitat i la quantitat d'estudis, aportacions que s'han forjat, en gran part, rere l'entusiasme i l'inqüestionable mestratge de Ramon Amigó, que han creat escola d'aquesta disciplina, imprescindible per a les investigacions en altres camps de les ciències socials. Els volums subministren una rica informació partint de la qual s'entreveuen temes econòmics, polítics i socials que ultrapassen el que pot fer preveure l'estricta formulació dels seus títols. Ferran Jové, a *Toponímia de les Borges del Camp i del seu terme municipal* (1981, 155 ps.) fa una breu i arrodonida notícia geogràfica i històrica del terme i de la vila, amb aportacions inèdites.

Ramon Amigó, amb *Noms de lloc i de persona del terme de Prades* (1985, 298 ps.)

i amb *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus* (1988, 631 ps.), aplega el resultat de més de trenta anys d'experiència en la recerca onomàstica.

De Josep Iglésies, *Jocs tradicionals de brivalla i de joventut de Reus* (1977, 167 ps.) és una exhaustiva recopilació descriptiva de jocs infantils que suposa una interessant base per als estudis etnogràfics.

Biografies i obres menors

Inclou aquest apartat els llibres de to menor que cauen en el possiblement perdonable pecat d'autocomplaença en les glòries municipals, vàlids en algun cas concret més per l'aportació de dades que no pas per l'estèril ús que se'n fa, com el volum de S. Vilaseca, *Informació sanitària sobre el port de Salou, 1805* (1976, 188 ps.), on, malgrat el gruix de notícies i dades d'interès sobre personatges, episodis bèl·lics o referències polítiques i econòmiques, no hi ha cap mena d'estructuració ni anàlisi que les aprofiti i les vertebri. *L'arquitecte Gaudí* (1979, 117 ps.) és un refregit biogràfic divulgatiu, fet per la filla de C. Martinell, que consta com a autora de les notes sobre la vida i l'obra de Gaudí, E. Fort i Cogul *Sant Bernat Calbó* (1979, 381 ps.), relat hagiogràfic d'interès molt limitat. I, finalment, *El convent de St. Francesc de Reus (1488-1835)* (1985, 266 ps.), de J. Alsina Gebellí, una malgirbada descripció històrica, on les dades conegudes són mal acoblades i, sobretot, es desaproveiten ostensiblement les que proporciona el material inèdit.

MERCÈ COSTAFREDA

A. BHADURI, *La estructura econòmica de la agricultura atrasada*. Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1983

El treball de l'economista indi A. Bhaduri sobre les condicions socio-econòmiques de les agricultures endarrerides és un exemple excel·lent de com l'economia substantiva permet arribar a resultats tangibles i consistents en el terreny de l'anàlisi històrica, explotant la fertilitat teòrica de l'enfocament de l'excedent. Tractant-se d'economies amb uns mercats de treball, capitals i terra poc desenvolupats, molt fragmentats i imperfectes, l'anàlisi es formula a partir de la noció ricardiana del producte excedent en termes físics. Es parteix d'una distribució molt desigual de la terra, amb un predomini numèric de petits arrendataris, les exigències reproductives dels quals estan sotmeses a la pressió de l'endeutament usuari i a la comercialització forçosa. Aquests factors institucionals permeten mobilitzar l'excedent. *In extremis*, la total insolvència pot suposar la pèrdua de la parcel·la conreada.

Dues parts ben diferenciades formen l'obra. D'entrada, es construeix un senzill model en equilibri estacionari on, d'un sol cop d'ull i expressat en termes físics d'equivalent arròs, hi és visible el mecanisme de l'absorció i la mobilització de l'excedent: assegurar el consum familiar entre collites, un cop pagada la renda i separada la futura llavor, exigeix, especialment en el cas dels petits camperols,

endeutar-se per comprar arròs, aliment bàsic, quan els preus són alts, amb el compromís de devolució en el moment de la collita, quan els preus són baixos. Si, pagada la renda corresponent a l'any en curs, separada la llavor de la pròpera collita i eixugat el deute, el saldo per al consum anual resulta de nou insuficient, caldrà endeutar-se un altre cop. El prestamista sovint no fixa cap tipus d'interès monetari, però el diferencial dels preus equival a taxes del 50%, el 100% o més. D'aquesta manera, l'endeutament esdevé crònic, amb una forta tendència a créixer. L'autor deixa en un segon pla les raons estructurals (distribució de la terra) i conjunturals (anyada pèssima, etc.) que suposen caure dins el vòrtex de l'endeutament. Està justificat, ja que, mentre que alguns se'n surten, altres s'hi precipiten, de manera que l'element destacable és la usura com a sistema d'explotació dels petits pagesos. El prestamista parasita del producte net dels camperols: l'objectiu no és assegurar la devolució, sinó mantenir fermament controlada aquesta font principal o, en el cas de ser també arrendador, paral·lela d'ingressos. Aquesta pràctica usurària, com que obliga els pagesos a vendre la collita sense poder esperar preus més alts i, així, a gaudir dels guanys del comerç. És un mètode compulsiu de comercialització del producte agrari. Els creditors en destinaran una part a realimentar el circuit de la usura i la resta serà venuda als preus alts de la campanya per al consum en els nuclis urbans.

Fins aquí, en síntesi, el nucli del model. La segona part del treball és dedicada a desenvolupar-lo, indagant-ne la dinàmica en distints aspectes. Malauradament, la complexitat formal d'algunes expressions pot desanimar més d'un lector. En la quasi totalitat de casos, però, l'argumentació es pot seguir sense problemes, ja que les equacions apareixen com a suport del text. A més, el mateix autor reconeix les limitacions del formalisme que, en fixar condicions molt estrictes, aparca inevitablement molts factors. Les trajectòries analitzades fan referència al procés de diferenciació dels pagesos, el paper de les innovacions i la circulació de terres. En el primer cas s'estudia el principal factor que determina la dinàmica del deute pagès, més que no pas les causes del deute inicial: les taxes pròpies d'interès. El resultat és que el deute s'autoalimenta fins a arruïnar el pagès i l'estratègia d'austeritat és insuficient per a evitar-ho. En el segon cas, es demostra que el sistema es pot mantenir en estancament tecnològic, a causa del rebuig dels usurers que els increments en el producte brut suposin la redempció del deute i, per tant, la fi de l'activitat usurària. Les raons de la innovació perden, doncs, l'aspecte exogen i/o epidèrmic amb què sovint se les caracteritza, i s'insereixen com un factor amb interacció recíproca amb altres dins el marc d'unes relacions socials mudables. Respecte a l'alienació de la terra, l'autor destaca la resistència dels pagesos a perdre-la. De fet, es tracta del mitjà de producció més important que posseeixen i la seva pèrdua és irreversible. Per aquesta raó, malgrat que algunes parcel·les canviïn de mans, la renovació del deute i la prestació de serveis de treball a les finques dels creditors, amb remuneracions molt baixes són el resultat final normal de la morositat.

Al marge del revulsiu que suposa reconèixer, especialment per part dels economistes i historiadors escèptics, la potència analítica de l'enfocament de l'excedent, de la qual, ho repetim, el treball és un cas modèlic; al text són reconsiderades tres tesis, suposadament ja consolidades, referides a les condicions econòmiques de l'agricultura pagesa: 1) Contra el que semblaria a primer cop d'ull la presència de la usura no frena l'orientació de les explotacions cap al mercat, sinó que pot fomentar-la des del moment que els comerciants prestamistes pressionen en favor de sembrar conreus

comercials, circumstància que, de retruc, fa més difícil encara assolir l'objectiu de l'autosubsistència; 2) els mecanismes dinàmics de les necessitats segons la composició i la mida familiar, els hàbits de consum domèstic, les exigències socials consumptives, etc., considerades per alguns essencials per explicar el procés de diferenciació entre les explotacions, fa un paper secundari si el pes del deute és elevat i, per tant, si cal construir un model que diferenciï les famílies pageses segons la importància dels factors interns demogràfics i dels externs usuaris; 3) des de Kautsky s'ha suposat que la menor productivitat del treball pagès és la causa de la seva marginació en el mercat, respecte a les explotacions capitalistes; Bhaduri, però, demostra de manera convincent que una tal marginació i ruïna definitiva, pot perfectament donar-se si el pagès obté una productivitat més elevada, ja que les millors terres passen a mans dels creditors com a aval en cas de morositat. Sense negar la tesi de Kautsky, esmenta una situació oposada d'idèntic resultat.

En definitiva, malgrat que el treball estigui referit a un marc històric i geogràfic molt concret, des d'un punt de vista operatiu poden, d'una banda, extreure-se'n valuosos conceptes analítics, potencialment útils per examinar altres situacions que presentin elements similars; i, de l'altra, contribuir a replantejar el procés global d'integració de l'agricultura pagesa en els circuits comercials, això és, aconseguir arrelar-lo en les relacions de distribució intrasectorial del producte net, superant les aproximacions agregades que, a causa del major pes de les explotacions mitjanes i grans en l'*output* agrari total, passen per alt els fenòmens apuntats per Bhaduri, així com les argumentacions que suposen els petits pagesos, per raons *ad hoc*, progressivament imbuïts d'una racionalitat econòmica maximitzadora.

PERE MIR

Paola ANTOLINI, *Los Agotes. Historia de una exclusión*. Pròleg de J. CARO BAROJA. Madrid, Istmo, 1989, 369 ps.

A finals de la dècada dels 70, coincidint amb la creixent implantació universitària dels estudis d'antropologia cultural a l'estat espanyol, es va iniciar una profunda revisió d'aquell gènere etnogràfic conegut com «els pobles maleïts» d'Espanya. Entre aquests intents per dignificar la literatura sobre grups marginals destacaren significativament els estudis de Teresa San Román i Tomás Calvo sobre els gitanos, els treballs de María Cátedra sobre els *vaqueiros*, o l'estudi de Moore sobre els xuetes. Finalment, arriba ara a les llibreries un intent de reconsiderar els tòpics tradicionalment divulgats sobre els cagots o *agotes*, grup marginal establert al Llenguadoc, Bearn, Foix i Gascunya, així com a la vall del Baztán a Navarra, ara fa uns cinquants anys. Aquest col·lectiu ha patit una extraordinària marginació durant aquest temps: ha estat segregat dels pobles, impossibilitat de contreure matrimoni fora del seu grup, discriminat a les esglésies i cementiris i fins i tot jurídicament (segons les antigues lleis berneses, el testimoni d'un home «ordinari» valia tant com el de 7 cagots). Un dels principals punts d'interès d'aquesta obra de Paola Antolini, investigadora de la UNESCO, és l'intent de conjuguar la recerca historiogràfica erudita, abastant de manera poc menys que exhaustiva les fonts conegudes des del